

SLOVO O MISTOPISIMA SELA: RASNO, DUŽICE, ČERIGAJ I PRIVALJ

(Marinka Šimić – Ivan Dugandžić, *Mistopisi na jugozapadu Širokoga Briga*, Hrvatsko društvo čuvara baštine Široki Brijeg i Ogranak Matice hrvatske Široki Brijeg, Široki Brijeg, 2022.)

Knjigu *Mistopisi na jugozapadu Širokoga Briga: Toponimi katastarske općine Rasno iz 1891. godine (sela Rasna, Dužica, Privalja i Čerigaja)* u izdanju Hrvatskoga društva čuvara baštine iz Širokog Brijega i Ogranka Matice hrvatske Široki Brijeg, potpisuju Marinka Šimić i Ivan Dugandžić. Marni zaljubljenici u svoj rodni kraj darovali su svijetu bisernu nisku naziva katastarskih čestica na jugozapadu Širokoga Brijega, u selima Rasno, Dužice, Čerigaj i Privalj. Vrijednost njihovih zapisa utemeljena je na popisu i tumačenju stvarnog stanja naziva i to 18 371 katastarske čestice među kojima je više od 2 000 različenica.

Knjiga je podijeljena na pet gotovo jednako zanimljivih dijelova. U uvodnom dijelu autori su se pozabavili izvorima za istraživanje „mistopisa” (toponima) iz zemljišne knjige koja je u Širokom Brijegu uspostavljena od 1886. do 1908., a u mostarskom kotaru gruntovnica je otvorena 1891. godine. Spomenuti izvori su popisi turskih osvajača: *Sumarni popis Bosanskog sandžaka 1468. – 1469., opširni popis Hercegovačkog sandžaka iz 1477., popis Vlaha u Hercegovini u 15. stoljeću, sumarni popis Hercegovačkog sandžaka iz 1519., opširni popis Hercegovačkog sandžaka iz 1585. te Popis sela i zemlje sandžaka Krka, Klis i Hercegovina, oslobođenih od Mletačke Republike 1701. godine.* Svakako je najzanimljiviji izvor prema A. S. Aličiću koji tvrdi da *najstariji zapisani toponomastički nazivi s područja Rasna potječu iz 1477. godine kada su popisani vinogradi na koje se plaćao porez: Paprat, Stup, Dvorište, Vrbica, Pogovine i Kreplja.*

Prema autorima Marinki Šimić i Ivanu Dugandžiću osnovu kartografskih izvora za prostor zapadnog dijela Širokoga Brijega čine dostu-

pni zemljovidi mletačkih kartografa. Tako se na isječku Markovićeve precrta Alberghettijeva zemljovida mletačko-osmanske granice iz 1754. godine, prvi put spominje Privalj i to campo Privglie (polje Privalj), kako ističu I. Madžar i V. Pavičić. Uz navedeni zemljovid, za prostor Općine Široki Brijeg, važna je i Grandisova topografska karta mletačke Dalmacije iz 1781. godine na kojoj je ucrtana utvrda Magovnik te karta Domenica Paganija iz 1813. godine na kojoj su, osim polja Mostarsko blato, unesena i brda Široki Brig, Ozrinje, rijeke Lištica i Ugrovača te druga mjesta. Za vrijeme austro-ugarske uprave od 1878. do 1918. godine zabilježeno je više zemljovida austrougarskih vojnih topografa. Jedan od najvažnijih bečkih zemljovida za širokobriješko područje je karta *Habsburg Empire* (1869. – 1887.) na kojoj su ucrtani mnogi mjestopisi sela: Čerigaja, Dužica, Privalja i Rasna.

Osim mletačkih i bečkih izvora, za proučavanje mjestopisa Općine Široki Brijeg, važne su i vojne karte druge Jugoslavije. Uz pisane izvore, veliku ulogu za očuvanje mjestopisa rodnooga kraja, autori pripisuju i usmenoj predaji, kolektivnom pučkom pamćenju i prijenosu znanja iz naraštaja u naraštaj. Primjerice, neki nazivi mjesta nisu uopće uneseni u zemljišne knjige, ali oni žive u memoriji mještana pa se itekako još uvijek zna gdje su: *Antolovača*, *Bakovac*, *Bukoč*, *Jakovljeva rupa*, *Miškića dolac*, *Zajagnjilo*. Upravo spomen na brojno nazivlje ograda, njiva, polja, brda, rijeka, odnosno sveukupnog krajolika, potaknuo je autore i na objašnjenje osnovnih crta govora širokobriješkog kraja te na tumačenje značenja određenih i jezično najzanimljivijih mjestopisa. Za pojedine nazivlje javlja se i više inačica što upućuje na pogrešku u pismu ili izgovoru, no, ipak pred čitateljem je zanimljiv mozaik složen od različitosti i fleksibilnosti narodnoga jezičnog izričaja. Gotovo svi toponimi imaju iznimnu vrijednost jer u sebi nose neke jezične osobine pučkoga mjesnoga govora, prije svega ikavski odraz jata, bez fonema *f* koji se zamjenjuje fonemom *v* ili *p* te fonem *h* koji je izgubljen ili rijedak.

Drugi dio knjige *Mistopisi na jugozapadu Širokoga Briga: Toponimi katastarske općine Rasno iz 1891. godine* (sela Rasna, Dužica, Privalja i Čerigaja) posvećen je značenjskoj razradbi toponima. Prikupljene toponime Marinka Šimić je sustavno okarakterizirala i podijelila na: oronime,

hidronime, toponime motivirane geomorfološkim karakteristikama zemljopisnog objekta, toponime koji označuju oblik i površinska svojstva tla, toponime motivirane ljudskom djelatnošću, toponime antroponi-mnoga postanja, toponomastičke metafore, toponime motivirane zoonimima, toponime motivirane fitonimima, toponime uvjetovane duhovnim i vjerskim životom zajednice, toponime motivirane ostacima pretkršćan-skih vjerovanja i toponime motivirane plemićkim titulama.

Oronimi, to jest imena planina, brda, brežuljaka, gora i dolina, za-stupljeni su u velikom broju, a najčešće su nastali na osnovi izgleda kra-jobraza. Primjerice, *Debela ljut*, *Kišder*, *Kosa*, *Umac pločni* i *Zelenikovac*. Uz oronime, na području navedenih sela, postoje mnogobrojni hidronimi kojima se imenuju izvorišta, zemljišta, pojila. Marinka Šimić svrstava te toponime, moglo bi se reći, u vodeno kolo nazivlja ili hidronimske ape-lative: bare, barevišta, bunari, čatrnje, gustijerne, kamenice, lokve, mla-ke, ponore, ponornice, potoke, razlivke, ričine, struge, studence, točila, vrela. Ljubav prema vodi ili čežnja za kapljicom vode u vrelim ljetima, osobito o Ilinštaku, izrodila je na stotine hidronima. Neki od njih udari-li su trajan pečat na širokobriješke lokalitete imenovane kao: *Bara Vla-štak*, *Barevište*, *Čatrnjska njiva*, *Lokvina*, *Šumelj*, *Točilo*, *U Ričini*, *Vrta na mlaci* i dr. U selima Raso, Dužice, Privalj i Čerigaj zabilježeni su topo-nimi motivirani geomorfološkim karakteristikama zemljopisnog objekta.

Nakon studioznoga prikaza velikog broja toponima, autorica Marinka Šimić ističe kako je najviše onih koji se odnose na morfološke obli-ke krša, odnosno prirodnih toponima koji su odraz reljefa. Primjerice, *Badnjača*, *Crna luka*, *Dražica*, *Jakovljeva rupa*, *Krivuljaš*, *Ovršenjak*, *Pod-glavica*, *Prizubica*, *Stinjava* i *Zgoništa*. U skupinu toponima koji označuju oblik i površinska svojstva tla je uvrstila: *Bovan*, *Crljenica*, *Garište*, *Laš-nja njiva*, *Piskulja*, *Slivnica*, *Rupetina*, *Varište*, *Vlaka*, *Žega* i *Žilavica*. Uz na-vedene toponime ističu se i toponimi motivirani ljudskom djelatnošću. Takvi su toponimi, ističe Marinka Šimić, većinom slavenskoga podrije-tla, a najčešće su jednočlani, dvočlani i nešto manje tročlani. Primje-rici, *Općiste*, *Didova lazina*, *Šeničen vrt*, *Suva bunarina*, *Vrt u Lazetuši* i *Vrt u Jamurčini*. Ono što je karakteristično za toponime ove skupine jest brojnost uvećanica koje svjedoče, između ostalog, i o uzgoju različitih

poljoprivrednih kultura. Toponimi prema smještaju zemljopisnog objekta i položaju prema drugim toponimima, u svom sastavu, načelno imaju pridjeve: donji, krivi, široki i veliki te prijedloge: ispod, kraj, pored, uz i u. Potvrda za navedeno nalazi se, primjerice, u nazivima *Pod stranom*, *Podglavica*, *Dolnja njiva*, *Nad Podvornicom*, *Lazina kod puta*, *Vrt u strani*, *Za kućon* i drugdje.

Prema istraživanju i zapažanju Marinke Šimić i Ivana Dugandžića najbrojniji toponimi širokobriješkoga kraja su antroponimnog postanja. Tvoreni su od prezimena vlasnika zemljišta. Iz tih se toponima mogu iščitati prezimena ljudi koji su obitavali na tim prostorima. Takvi su primjeri osobito važni za istraživanje podrijetla prezimena kao i tijeka migracije stanovništva. Na prikazanom području česti su toponimi u kojima se čuvaju prezimena: *Bazina*, *Bratkovac*, *Ereš*, *Ružić*, *Rebić*, *Vrljić*, *Vučić*, kao i prezimena ženskih osoba: *Bogdanuša*, *Marasuša*, *Pinjuhuša* i *Skokuša* te toponimi tvoreni od osobnog imena ili nadimka ili pak prezimena oca, primjerice: *Bisle*, *Bole*, *Krtelj*, *Krezuša*, *Riđuša* i *Svrzak*.

Pojedine čestice imaju metaforični naziv. Takve mjestopise Marinka Šimić imenuje kao toponomastičke metafore. One su nastale likovnom poredbom, a predmet poredbe uzet je iz duhovne ili materijalne stvarnosti. Kao primjer poslužiti će nazivi: *Ambarine (jame)*, *Češljevac*, *Kopčešina*, *Viganj* i *Vratlo*.

Česti toponimi širokobriješkoga kraja, prema istraživanju Marinke Šimić i Ivana Dugandžića, tvoreni su od imena životinja kao što je *Čelenke*, *Golubinka*, *Kozje njive*, *Mišiji dolac*, *Kravarica* te *Zvirnjača* i *Zečja vlaka*. Uz navedene toponime stanovnici širokobriješkog kraja baštine i toponime motivirane fitonimima: *Bajam*, *Bljuša*, *Cere*, *Cerovi doci*, *Dračevac*, *Gravorište*, *Kaduljevica*, *Šeničen vrt*, *Rižište*, *Trnova njiva*, *Zimičev vrt* i *Želudov dolac*.

Svakako je, hvalevrijedno, predstavljanje mjestopisa koje Marinka Šimić imenuje toponimom uvjetovanim duhovnim i vjerskim životom zajednice. *Za razliku od dalmatinske toponimije, u ovom kraju nije očuvano mnogo naziva po svetačkim imenima, jedino sv. Franjo, prostor oko župne crkve u Rasnu. To je posljedica djelovanja Osmanlija koji su nakon osvajanja ovih krajeva 1466. godine razorili sve sakralne objekte, a s time su za-*

trti gotovo svi njihovi nazivi. (M. Šimić. 2022: 44). No, ipak je očuvan naziv *Crkvine* kao i *Misište te Krstine* na više lokaliteta u širokobriješkom kraju. Najpoznatiji i gotovo najživlji je toponim *Jurin greb*, grob prerano umrlog mladića od zarazne kuge. Uređen grob u ogradi iza rašanjske crkve je očuvano sjećanje na mladića Juru iz plemena Brkića. Svake godine na Jurevdan hodočasti se na Jurin grob. Uz misu i upaljene svijeće polaže se zavjet i izgovara molitva za milost zdravlja. Nije rijetkost čuti kako je Jure kod Boga isprosio milost.

I prije kršćanstva molio se pobožan puk svojim bogovima za kišu i sunce, za plodnost zemlji i dobar urod. Sjećanje na njihova vjerovanja u božansku moć, kao i u mitski duhovni svijet, sačuvano je u toponimima širokobriješkoga kraja. Neki od tih toponima su *Perinova ljut*, *Vilinska ljut*, *Vilajka*, *Vilinska vlaka* i *Vilinska pećina*. Na sam spomen navedenih toponima pred čitateljem ožive priče davnina, mlade i prelijepe vile koje s jednom magarećom nogom plešu po liticama kao balerine i u isto vrijeme siju radost i strah od svijeta iz druge dimenzije, svijeta vila i vilenjaka.

Dotakla se Marinka Šimić i toponima motiviranih plemićkim titulama koji svjedoče kako su prostorima širokobriješkoga kraja carevali carevi, kraljevali kraljevi i kraljice, vladali knezovi, begovi i paše. Vrijeme im uzelo vlast, otišli u vječnost, a iza njih ostalo ono što se ne može odnijeti na drugi svijet: ostao *Carev dolac*, *Kraljeva njiva*, *Kralja vrt*, *Kraljica*, *Knješka njiva*, *Kurbegova lazina*, *Kurbeguša*, *Pašin vrt* i *Sambeguša*. Narod ih još uvijek čuva od zaborava.

Treće poglavlje knjige *Mistopisi na jugozapadu Širokoga Briga: Toponimi katastarske općine Rasno iz 1891. godine (sela Rasna, Dužica, Privalja i Čerigaja)* Marinka Šimić i Ivan Dugandžić posvećuju proučavanju leksičkih slojeva očuvanih u toponimima širokobriješkoga kraja prije svega arhaizama (crkvenoslavizama) kao što su: badanj, bara, dolac, draga, gradina, grudina, kočak, keč, lazina, ledina, njiva, prisoj, rivina, rudina, tilovina, tor i zagrada. Uz crkvenoslavizme protumačeni su i neki romanizmi: cer, metvica, mlin, vrt te posuđenica iz grčkoga, primjerice kovčeg, magarac, ploča, prasa, spilja kao i posuđenice iz turskog jezika. Orijentalizmi (turcizmi) ostavili su dubok trag među toponimima ši-

rokobriješkoga kraja. Još uvijek u proljeće rascvjetava Bašča i žive riječi *Bunarić, Čaer, Kopiluša, Pašin vrt, Perčinuša* i *Sembeguša*. Jedino polako i sigurno umire *Duhanište*.

Četvrto poglavlje prikazane knjige nosi naslov *Razrada pojedinih značajnijih naziva*. Cijelo poglavlje posvećeno je tumačenju „mistopisa”, odnosno podrijetla naziva većih mjesta to jest *Rasna, Dužica, Kosmaja, Smokinja, Privalja* i *Čerigaja*. Prema Marinki Šimić Rasno je dobilo ime po hrastovoj šumi, Smokinje po smokvama, Kosmaj po mediteranskom niskom raslinju, a Dužice po dugim i plodnim oranicama. Za porijeklo naziva mjesta Čerigaj postoji više tumačenja. Prema mišljenju Ante Krajljevića to je vodoplavno mjesto na kojem rastu biljke pogodne za sječū (trska, vrba i sl.).

U petom poglavlju ove knjige autori su se pozabavili podrijetlom naziva pojedinih područja i manjih zemljišnih čestica. Čitatelj će na tim stranicama pronaći zanimljiva tumačenja mjestopisa, to jest što znače i otkud vuku podrijetlo. Neki su nazivi toliko onomatopejični, poetični, ritmični pa teku kao pjesma. Primjerice, *Bakamuša, Beriš, Betanovac, Bistirna, Brzdarevac, Bumbaja, Čelinka, Čerak, Čerin, Drežnica, Grovište, Gubetnjak, Jamlica, Jačišta, Jaža, Kišoder, Kraljica, Krgača, Lastva, Lomina, Metanje, Moba, Pirevište, Podbunje, Polugrina, Rivina, Solile, Skadar, Struga, Šainovac, Šetka, Šilj, Šipkovača, Uništa, Vaganj, Viganj, Vlaštak, Vratlo* i *Žeženica*. Na kraju poglavlja autori su protumačili i neka prezimena očuvana u toponomastičkim nazivima odabranoga područja. Valja izdvojiti najneobičnije: *Bratkovac, Čerkezovina, Čatpujska njiva, Ereševina, Kvesovina, Medićevina, Rebin dolac, Sesaruša, Vegar, Vučuša* te toponime nepoznata podrijetla i etimologije, kao što su *Balokovac, Cirkanuša, Lajkovina, Medidijac, Odris, Provo* i *Sodić*.

Knjiga *Mistopisi na jugozapadu Širokoga Briga: Toponimi katastarske općine Rasno iz 1891. godine (sela Rasna, Dužica, Privalja i Čerigaja)* posvećena je kulturno-povijesnoj i jezičnoj baštini širokobriješkoga kraja. More sakupljenih i stručno opisanih mjestopisa govori o reljefu, odnosno tlu, zemljišnim česticama, utjecaju čovjeka na okoliš, uzgoju raznih kultura te o obitavalištima ljudi i životinja kao i o njihovim utvrdama. Svi ti gotovo stameni mjestopisi su nezamjenjivi čuvari naših starina, svje-

doci povijesnih zbivanja, a prije svega jezika, njegove postojanosti ili pak mijene. Oni su tajna koja mami čitatelja na promišljanje i istraživanje o životinjskom i biljnom svijetu, geopolitičkom stanju te povijesnim mijenama zapadnohercegovačkog područja. Svaki pozoran čitatelj ove znanstveno-popularno pisane knjige iz stranice u stranicu iščitava riječi iz svakodnevne uporabe i upoznaje njihovo podrijetlo kao i značenje, bilo da se radi o slavizmima ili pak posuđenicama. Kad je riječ o posuđenicama valja napomenuti da su najčešći, odnosno najzastupljeniji, romanizmi i turcizmi te manjim dijelom očuvani ilirski relikti, grecizmi i germanizmi.

Vrijednost ove knjige zrcali se u pokušaju spašavanja od zaborava mnogih naziva zemljišnih čestica koji zbog napuštanja rodne grude, ili pak gospodarskih promjena, polako brišu svoje bivanje. Posebnost autorske nakane potvrđuje se i u osvještavanju postojanja te u svakodnevnoj praksi korištenja riječi zaboravljenoga značenja, primjerice *Kišder*, *Magovnik* i *Polugrna*. Razlog zaborava značenja pojedinih riječi leži prije svega u nepostojanju pisanih tragova. Upravo zbog te činjenice važno je znati, kao i zapamtiti, da su Marinka Šimić i Ivan Dugandžić udarili temelje i inicirali poticaj za stjecanje znanja o povijesnim okolnostima, kulturno-povijesnim vrijednostima jezika, jezičnim mijenama i kontinuitetu života na prostorima širokobriješke općine.

dr. sc. Milka Tica